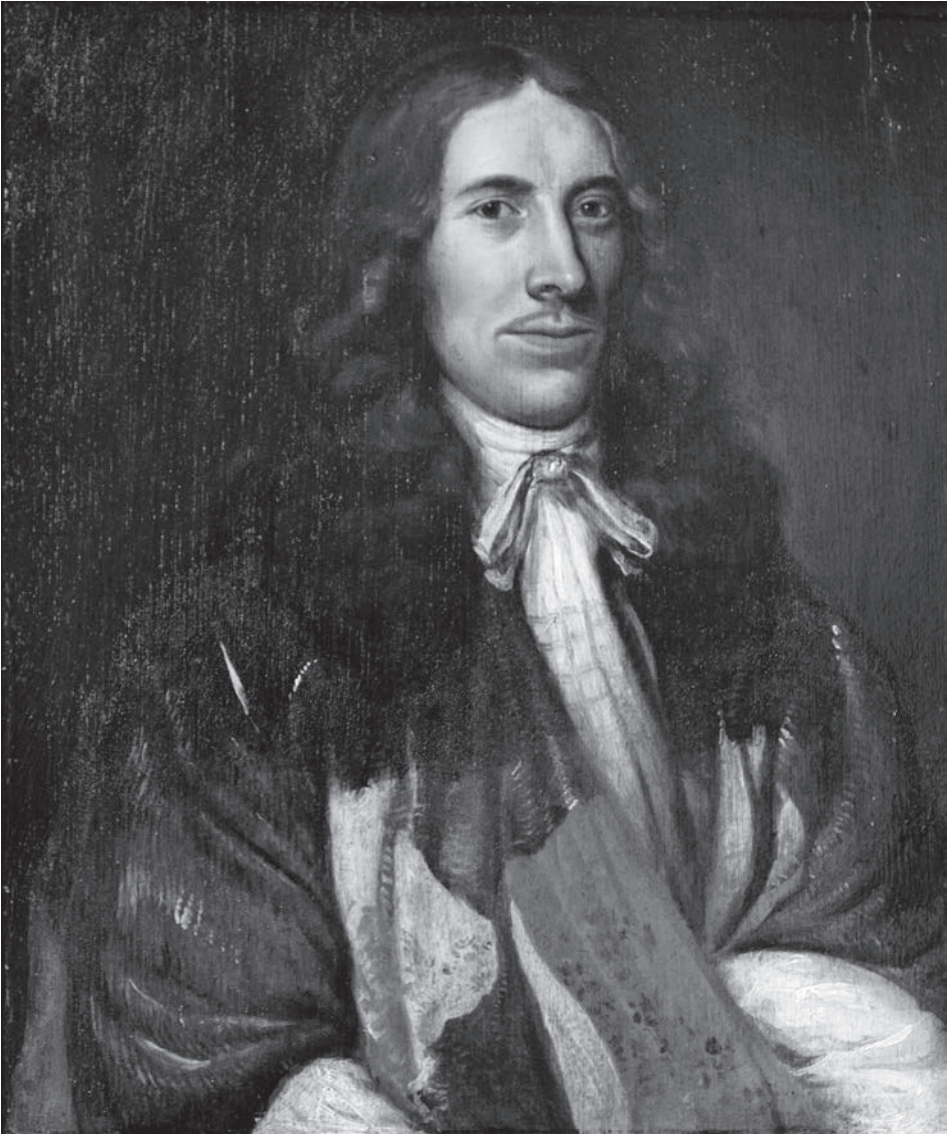

Vijftien strekkende meter

Portret van Johannes Thysius door Jan IV de Vos, ca. 1657. Bibliotheca Thysiana Leiden. Foto: Marc de Haan.

Vijftien strekkende meter

*Nieuwe onderzoeksmogelijkheden
in het archief van de Bibliotheca Thysiana*

Onder redactie van

WIM VAN ANROOIJ & PAUL HOFTIJZER

Hilversum
Verloren
2017

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Stichting
Bibliotheca Thysiana (Leiden).

Op het omslag: De Bibliotheca Thysiana omstreeks 1788. Gewassen tekening door Jacob Tim-
mermans. Erfgoed Leiden en Omstreken PV S 14031.

ISBN 978-90-8704-684-2

© 2017 Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak Rombus, Hilversum
Omslagontwerp Frederike Bouten, Utrecht
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Ter inleiding: een opmaat tot verder onderzoek WIM VAN ANROOIJ EN PAUL HOFTIJZER	7
De archieven van de Bibliotheca Thysiana. Over gezinsleven, handel en wetenschap AREND PIETERSMA	15
Een koopmansfamilie in ballingschap. De familie Thijs en haar transnationale netwerk JOHANNES MÜLLER	35
Taalgebruik in woelige tijden. Het belang van egodocumenten in het archief van de Bibliotheca Thysiana JENNIFER HENDRIKS	47
Kwitanties, kasboeken en koopmansregisters. Unieke documenten over het economische leven in de Republiek LODEWIJK PETRAM	65
Wie was Johannes Thysius? Vondsten uit het archief ESTHER MOURITS	77
Een lofdicht van Johannes Thysius op zijn bibliotheek JEANINE DE LANDTSHEER	91
Johannes Thysius en de muziek J.W.J. BURGERS	103
Een woning met landerijen in Voorschoten. Analyse van de enige kaart in het Thysiusarchief MARTIJN STORMS	119

Een scholier uit de zeventiende eeuw vertaalt Erasmus CHRIS L. HEESAKKERS	141
Stille werkers. De custodes van de Bibliotheca Thysiana ANNE VAN DEN DOOL	149
Interview met mevrouw Leny Segijn-Kret, echtgenote van de voorlaatste custos van de Bibliotheca Thysiana ANDY WIELES	169
Bijlage 1 Lijst van besproken stukken uit de archieven van de Bibliotheca Thysiana en van leden van de familie Thijs en aanverwante families (ATH)	177
Bijlage 2 Lijst van besproken boeken uit de Bibliotheca Thysiana (THYSIA)	178
Index op persoonsnamen	179
Personalia	184

Ter inleiding: een opmaat tot verder onderzoek

WIM VAN ANROOIJ EN PAUL HOFTIJZER

De Bibliotheca Thysiana aan het Leidse Rapenburg 25 herbergt tot op de dag van vandaag ruim 2.500 boeken van Johannes Thysius (1622-1653), telg uit een rijk koopmansgeslacht dat oorspronkelijk afkomstig was uit Antwerpen (Afb. 1).¹ Ten tijde van de Nederlandse Opstand en als gevolg van de heersende godsdiensttwisten was de calvinistische tak van de familie aan het eind van de zestiende eeuw vanuit Antwerpen, dat in 1585 in Spaanse handen was gevallen, voor een deel naar Duitsland en voor een deel naar de Noordelijke Nederlanden gevlucht. Zo gebeurde het dat Jan Thijs, zoals zijn eigenlijke naam luidde, in Amsterdam het levenslicht aanschouwde, als derdegeneratie vluchteling. Hij was de zoon en het enige kind van Anthoni Thijs (1595-1634) – die actief was als koopman te Amsterdam – en Elisabeth Hedwich de Baccher (1598-1622).

Thysius werd reeds op jeugdige leeftijd wees. Zijn moeder overleed in het kraambed en zijn vader stierf in 1634, na in 1627 te zijn hertrouwd met Magdalena Belten (1610-1659) bij wie hij nog een zoon en twee dochters kreeg.² Na de dood van zijn va-

* In de noten is voor de lange benaming ‘Archieven van de Bibliotheca Thysiana en van leden van de familie Thijs en aanverwante families’ steeds de afkorting ATH gebruikt die ook in de inventaris is toegepast, gevolgd door het inventarisnummer. Voor signaturen van boeken in de Bibliotheca Thysiana is steeds de in de catalogus van de Universiteitsbibliotheek gehanteerde afkorting THYSIA gevolgd door het standnummer gebruikt.

1 Voor deze inleiding is dankbaar gebruik gemaakt van een aantal gegevens afkomstig uit Arend Pietersma, [Collectiebeschrijving van de] *Archieven van de Bibliotheca Thysiana en van leden van de familie Thijs en aanverwante families* (Leiden: Universiteitsbibliotheek, 2013). De digitale versie daarvan werd in 2014 verzorgd door Silvia Compaan-Vermetten, en is raadpleegbaar via de Digital Special Collections van de Universiteitsbibliotheek Leiden; zoeken op signatuur ubl207 (19 mei 2017). Dat geldt ook voor gegevens uit de door Arend Pietersma geschreven inleiding van tot de door hem m.m.v. R. van Roijen, H. de Jonge en W.B. Wieles samengestelde *Inventaris van de archieven van de Bibliotheca Thysiana en van leden van de familie Thijs en aanverwante families, 16de-20ste eeuw (ATH)* (Leiden: Universiteitsbibliotheek/Bijzondere Collecties, 2013), raadpleegbaar via de Digital Special Collections van de Universiteitsbibliotheek Leiden (zoeken op signatuur ubl207) (19 mei 2017). Voor een uitvoerige kennismaking met Johannes Thysius en zijn bibliotheek, een karakterisering van diens boekencollectie en de wijze waarop die tot stand kwam, wordt verwezen naar het recente proefschrift van Esther Mourits, *Een kamer gevuld met de mooiste boeken. De bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)* (Universiteit Leiden, 2016; handelseditie Nijmegen: Vantilt, 2016). Ook aan deze studie zijn gegevens ontleend voor deze inleiding.

2 Voor het geboortjaar en de benadering van het sterfjaar van Magdalena Belten (zij werd begraven

Afb. 1 Interieur van de Bibliotheca Thysiana, met in het centrum de kast waarin het archief werd bewaard. In de fronton is het wapen van de familie Thysius zichtbaar. Foto: Paul Hoftijzer.

der verliet Thysius Amsterdam en verhuisde naar de Papengracht in Leiden, waar hij als pleegkind werd opgenomen in het gezin van Constantijn L'Empereur van Oppijck (1591-1648), een oom van vaderszijde, die als hoogleraar oosterse talen werkzaam was aan de Leidse Universiteit. Constantijn L'Empereur was in 1628 voor de tweede keer in het huwelijk getreden, met Catharina Thijs (1589-1653), die een zuster was van Thysius' vader. In het huis van zijn oom en tante raakte Thysius bevriend met Job Ludolf (1624-1704), een uit Duitsland afkomstige student op kamers op de Papengracht; tevens groeide hij op met zijn nicht Sara L'Empereur (1632-1685), een dochter van Constantijn L'Empereur en Catharina Thijs, die in de ogen van Thysius en Ludolf een geleerde vrouw was en wier latere echtgenoot, Marcus du Tour (1624-1672), uitvoerder zou worden van Thysius' testament.

Thysius was in die tijd reeds een vermogend man: hij had zowel van vaders- als moe-

op 3 december 1659), zie *The Montias database of 17th century Dutch art inventories*, <research.frick.org/montias/browserecord.php?action=browse&-recid=2270> (22 maart 2017) en de index op de Amsterdamse begraafregisters tot 1811, <archief.amsterdam/111074L13D2Sp101/indexen/begraafregisters—1553-1811/> (22 maart 2017).

derszijde geërfd, van moederszijde het aanzienlijke familiekapitaal, van vaderszijde een gedeelte daarvan (omdat ook zijn halfbroer en halfzusters tot de erfgenamen behoorden). In Leiden bezocht hij de Latijnse School, gevolgd door een studie aan de Leidse Universiteit, met als specialisatie Rechten. In die jaren, zo tussen zijn twaalfde en vierentwintigste, verwierf hij reeds veel boeken, soms ging dat via veilingen met grote aantallen tegelijk. In 1646-1648 maakte hij in gezelschap van de Duitse oriëntalist in spe Job Ludolf, die student was van Constantijn L'Empereur, een zogenoemde Grand Tour door Europa, waarbij onder meer Frankrijk en Engeland werden bezocht. In Parijs en Oxford maakte Thysius kennis met de nieuwste inzichten aangaande de inrichting en openbare functie van bibliotheken.³

Na zijn thuiskomst begon hij in hoog tempo zijn bibliotheek uit te breiden, waaraan hij een substantieel deel van zijn vermogen besteedde. In omvang kon zijn boekencollectie al spoedig wedijveren met die van de Leidse Universiteitsbibliotheek. Het is een tot de verbeelding sprekende maar niet te beantwoorden vraag hoe groot de omvang van de bibliotheek zou zijn geweest als Thysius niet op 31-jarige leeftijd zou zijn overleden. Over de oorzaak van zijn dood tasten we in het duister. We weten alleen dat hij op 29 september 1653 zijn testament opstelde onder het toezend oog van een notaris, die hij uit voorzorg bij zich had laten roepen (Afb. 2). Hoe dit ook zij: Thysius was niet getrouwd en had geen kinderen. Was dat wel zo geweest dan was de kans groot geweest dat zijn bibliotheek door de nabestaanden ter veiling zou zijn aangeboden. Zijn vrijgezellenstatus betekende dat hij een voorziening kon treffen voor zijn omvangrijke bibliotheek, want dat was wat hij deed in zijn testament.

In dat testament – dat hij op 3 oktober van datzelfde jaar ‘sieckelijck van lichaem te bedde leggende’ nog van een codicil voorzag – bepaalde Thysius onder meer dat zijn boekencollectie na zijn overlijden bij elkaar zou blijven om te functioneren ‘tot publijcque dienst der studie’.⁴ Daarbij had hij kennelijk in eerste instantie professoren en studenten van de Leidse Academie op het oog. Om die publieke functie praktisch mogelijk te maken – hij woonde immers nog steeds op de Papengracht – voorzag hij in zijn testament de ‘de bouwinge van een bequame plaets [...] daer ’t hem [Marcus du Tour] sal believen, doch binnen dese stadt Leijden, tot bewaringe der voorsz. Bibliothecque ende de wooninge eeniger studenten mitsgaders van den custos ofte opsien-der van deselve bibliothecque’, waarin de collectie kon worden ondergebracht. Thysius blijkt zijn testament juist op tijd te hebben gemaakt: kort daarop, waarschijnlijk op 3 oktober 1653, is hij namelijk overleden. Executeur-testamentair Marcus du Tour, de echtgenoot van Sara L'Empereur, ging voortvarend te werk, want nauwelijks vier jaar

3 C. de Jonge, ‘De Grand Tour van Johannes Thysius’, *Leids jaarboekje*, 68 (1976), pp. 65-80. Zie voor Thysius’ kennismaking met de nieuwste inzichten aangaande de inrichting en openbare functie van bibliotheken, Mourits, *Een kamer gevuld met de mooiste boeken*, hoofdstuk 4.

4 ATH 15. De tekst van het testament is getranscribeerd in de inleiding van de *Inventaris van de archieven van de Bibliotheca Thysiana* (22 maart 2017).

na Thysius' overlijden en twee jaar na de voltooiing van de nieuwe behuizing, ontworpen door de Leidse stadsbouwmeester Arent van 's Gravesande (ca. 1610-1662), opende de Bibliotheca Thysiana haar deuren voor het publiek.⁵

De Bibliotheca Thysiana functioneert na ruim drieënhalve eeuw nog steeds.⁶ Specialisten op het terrein van de Geesteswetenschappen van over de hele wereld weten de bibliotheek te vinden, andere belangstellenden kunnen op verzoek worden rondgeleid, maar van een brede publieke bekendheid is vooralsnog geen sprake. Of gebruikers en bezoekers van de bibliotheek zich realiseren dat de bibliotheek beschikt over een familie- en bibliotheekarchief, met stukken die teruggaan tot in de zestiende eeuw, is dan ook zeer de vraag.⁷ Onderzoekers hebben in de regel hun eigen onderzoeksagenda en vragen boeken uit de Bibliotheca Thysiana aan omdat ze geïnteresseerd zijn in een bepaalde tekst of een auteur, niet omdat ze belangstelling hebben voor de oprichting en geschiedenis van bibliotheek en de familiale voorgeschiedenis.

De kennis omtrent het bestaan en de omvang van het familie- en bibliotheekarchief was trouwens ook in de kring van de huidige curatoren niet compleet bekend. Zo kon het nog in 2009 gebeuren dat een medewerker van de Leidse Universiteitsbibliotheek, Ernst-Jan Munnik, op enkele kasten met archiefmateriaal behorend bij de Bibliotheca Thysiana stuitte in het magazijn van de Universiteitsbibliotheek, waarvan het bestaan bij het huidige curatorium niet bekend was.⁸ Het bleek te gaan om een gedeelte van het bibliotheekarchief, met materiaal uit de achttiende tot en met de twintigste eeuw. Eerdere curatoren waren vergeten deze kennis aan hun opvolgers door te geven.

De curatoren waren bijzonder verheugd dat Arent Pietersma, medewerker van de Leidse Universiteitsbibliotheek, een aantal jaren voor zijn pensioen de wens te kennen gaf nog één grote klus te willen klaren: het voltooien van een nieuwe inventaris van het

5 Th.H. Lunsingh Scheurleer, C.W. Fock en A.J. van Dissel (red.), *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, dl. IIIa: *Meyenburch* (Leiden: Afdeling Geschiedenis van de Kunstnijverheid, Rijksuniversiteit Leiden, 1988), pp. 73-107; G. Steenmeijer, *Tot cieraet ende aensien deser stede: Arent van 's Gravesande (ca. 1610-1662), architect en ingenieur* (Leiden: Primavera Pers, 2005), pp. 255-256.

6 Gebruikers en bezoekers van de bibliotheek vinden nadere informatie via de site van de Leidse Universiteitsbibliotheek, <www.bibliotheek.universiteit leiden.nl/bijzondere-collecties/over-bijzondere-collecties/oude-en-bijzondere-drukken> (22 maart 2017).

7 Het bibliotheekarchief bevat stukken van de curatoren van de Bibliotheca Thysiana van de zeventiende tot en met de twintigste eeuw. Het familiearchief bevat stukken van leden van de familie Thijs en aanverwante families (zoals L'Empereur en De Baccher) uit de periode ca. 1580-1650.

8 Citaat uit een mail van Ernst-Jan Munnik d.d. 30 januari 2009 aan Karin Scheper (als boekrestaurator werkzaam in de Leidse Universiteitsbibliotheek), met een c.c. aan (onder meer) Paul Hoftijzer, curator van de Bibliotheca Thysiana: 'Behalve het materiaal dat Paul [Hoftijzer] gisteren voor je afgegeven heeft, bevinden zich in kasten 12.793-12.795 op station 4 van het gesloten magazijn nog meer "restauratieresten" uit de Bibliotheca Thysiana (delen van boekbanden, middeleeuwse handschriftenfragmenten, een enkele foto, een restauratierapport, etc.). Daarnaast een gedeelte van wat een 18e-eeuwse catalogus van de B[ibliotheca] T[hysiana] lijkt te zijn en nog wat klein grut.' Het materiaal dat werd aangetroffen in genoemde kasten voorzover dat tot het bibliotheekarchief kon worden gerekend is thans opgenomen in de in noot 1 genoemde nieuwe inventaris.

integrale familie- en bibliotheekarchief. Hij kon hierbij gebruik maken van een eerste toegang op het archief die in 1948 was samengesteld door R. van Roijen, de toenmalige gemeentearchivaris van Leiden. Op deze inventaris was evenwel het nodige op- en aan te merken. In 1998-1999 hield de toenmalige bewoner van de Bibliotheca Thysiana, Hans de Jonge, zich bezig met het archief onder leiding van Pieter Obbema, een van de toenmalige conservatoren van de Universiteitsbibliotheek. Hij signaleerde belangrijke tekortkomingen in het werk van Van Roijen en werkte onder meer aan een verbetering van de beschrijvingen. De Jonge was destijds echter niet in de gelegenheid om het project af te ronden. Zo duurde het tot 2009 voordat de inventarisatie opnieuw werd opgepakt. In 2013 was de inventaris uiteindelijk gereed en in 2015 volgde de publicatie op internet.

De inhoudelijke heterogeniteit van de stukken, de uiteenlopende dateringen – die maar liefst vijf eeuwen beslaan – en de vele talen die voorkomen in het archief (Nederlands, Frans, Latijn, maar ook Duits, Italiaans, Hebreeuws en Turks) hebben het werk er niet makkelijker op gemaakt. In voorkomende gevallen is dan ook de hulp ingeroepen van collega's die werkzaam zijn aan de Leidse Universiteit die hun specialistische kennis hebben ingezet om tot zo goed mogelijke beschrijvingen van het materiaal te komen.⁹ Dankzij een subsidie van de Stichting Bibliotheca Thysiana konden alle archiefstukken op ordelijke en overzichtelijke wijze in kartonnen dozen worden verpakt. Het archief van de Bibliotheca Thysiana is in 2013, het jaar waarin de inventaris werd afgerond, formeel in bewaring gegeven aan de Universiteitsbibliotheek Leiden (Afb. 3). Stukken eruit kunnen thans onder uitstekende omstandigheden worden geraadpleegd op de leeszaal Bijzondere Collecties. Het wachten is nu op onderzoekers die ermee aan het werk gaan.

Om het archief onder de aandacht te brengen en het gebruik ervan te stimuleren – en als dank voor het werk dat Arend Pietersma en andere medewerkers van de Bijzondere Collecties van de Leidse Universiteitsbibliotheek hebben verricht – hebben de curatoren van de Bibliotheca Thysiana in 2014 het initiatief genomen om een symposium te organiseren dat als titel meekreeg: 'Vijftien strekkende meter. Nieuwe onderzoeksmogelijkheden in het archief van de Bibliotheca Thysiana.' Het symposium vond plaats op vrijdagmiddag 12 december 2014 in de Vossiuszaal van de Leidse Universiteitsbibliotheek en werd door ruim vijftig geïnteresseerden uit binnen- en buitenland bezocht. Aan zes specialisten was gevraagd hun licht te laten schijnen over bijzondere documenten uit het archief of aandacht te besteden aan aspecten die de inhoud en de geschiedenis van het archief nader verduidelijkten. De zes sprekers waren (in alfabetische volgorde) Anne van den Dool, Chris Heesakkers (m.m.v. Olga van Marion), Jeanine De Landtsheer, Esther Mourits, Lodewijk Petram en Arend Pieters-

⁹ Hierbij gaat onze dank met name uit naar de collega's Henk Jan de Jonge (Universiteit Leiden) en Arnoud Vrolijk (Universiteitsbibliotheek Leiden).

Afb. 3 Moderne berging van het archief in de kluis van de Leidse Universiteitsbibliotheek. Foto: Marc de Haan.

ma. Zij, specialisten in uiteenlopende disciplines, hebben die middag hun licht laten schijnen over een of een aantal stukken uit het archief. Hun uitgewerkte bijdragen vindt u terug in de bundel die thans voor u ligt. Het leek de organisatoren een aantrekkelijke gedachte om ook de andere belangstellenden uit te nodigen om met een voorstel voor een bijdrage te komen. Daarvan hebben er vier gebruik gemaakt (opnieuw in alfabetische volgorde: Jan Burgers, Jennifer Hendriks, Johannes Müller en Martijn Storms), waarmee het aantal bijdragen uitkomt op tien.

Aan de bundel is bovendien de tekst van een interview toegevoegd dat Andy Wieles, medewerkster van de Universiteitsbibliotheek, in 2015 had met mevrouw Leny Segijn-Kret, echtgenote van de heer Gilles Segijn († 2014). De heer Segijn was van 1964 tot 1978 custos van de Bibliotheca Thysiana en woonde en leefde met zijn gezin gedurende vijftien jaar op de begane grond en zolder van Rapenburg 25. Het interview is een voor-

Afb. 4a en b Twee kistjes, waarin waarschijnlijk de belangrijkste bescheiden uit het archief, zoals het testament van Johannes Thysius en de eigendomspapieren van landerijen waren opgeborgen. Foto's: Marc de Haan.

beeld van *oral history* en sluit mooi aan bij de bijdrage van Anne van den Dool, die op basis van het bibliotheekarchief onderzoek heeft gedaan naar de opeenvolgende custoden, die in de loop van de opeenvolgende eeuwen voor het reilen en zeilen van de bibliotheek hebben gezorgd.

Wij danken alle medewerkers aan deze bundel en hopen dat de publicatie van hun onderzoeken zal bijdragen aan een intensief gebruik van het familie- en bibliotheekarchief van de Bibliotheca Thysiana, dat nog een schat aan informatie bevat voor historici, kunsthistorici, taal- en letterkundigen (latinisten, neerlandici, romanisten, germanisten, italianisten en oriëntalisten), wetenschapshistorici en boekwetenschappers (Afb. 4a en b).